

**СЛАВІСТИЧНА СПАДЩИНА ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО
В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ЕДУАРДА ВІНТЕРА:
РОЛЬ ТВОРЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Висвітлено славістичну спадщину Дмитра Чижевського в інтерпретації визначного німецького вченого-славіста Едуарда Вінтера з проекцією на роль творчої взаємодії як міжкультурного чинника.

Ключові слова: творчість, мова, рецензент, українська ідея.

Zimomrya N. Inheritance Slavic Studies of Dmitra Chigevscogo in Interpretations of Edward Vintera: Role of Creative Cooperation. The article deals with Dmytro Chyzhevsky's heritage on the role of a creative interaction as an international factor in the interpretation of a well-known German scholar-slavist Edward Winter.

Кye words: creative activity, language, reviewer, Ukrainian language.

Важко назвати в славістичній науці ім'я, що так рівноцінно увиразнювало б одну величину, як постать Дмитра Чижевського. В його особі поєднується вчений з універсальним баченням кращого з набутку кожного носія слов'янського мовного ареалу. Це стосується, зокрема, і недержавотворчих суб'єктів слов'янського світу, чільну основу якого творила й українська культура. Тому таким вагомим постає розуміння сутності творчої взаємодії різних особистостей.

Дмитро Чижевський (1894–1977) та Едуард Вінтер (1896–1982) – свідки тієї доби, на яку випали винятково складні випробування. Останні мали особливо драматичний характер для тих народів, які за певних історичних умов, утративши свою незалежну, власне, державну суб'єктність, виокремлювали зацікавлення їхніми долями тільки у вимірах об'єкта. Проте, поза всяким сумнівом, обидві постаті об'єднувало феноменальне розуміння загальнолюдських вартостей, які зримо увиразнюють норму орієнтації на справжні гуманістичні ідеали. Власне, у цьому сенсі визначний австрійський і німецький учений, академік Едуард Вінтер як історик, теолог, літературознавець, публіцист і видавець, либонь, завжди поділяв болі українського народу як „недержавної нації”. Дмитро Чижевський, зі свого боку, характеризує систему українського письменства крізь призму змісту

духовних устремлінь Шевченкового народу; за його оцінкою, мовиться про „літературу неповної нації”. Адже значна частина українського суспільства була фактично приреченою на те, щоб денаціоналізуватися в організамах тих держав, із котрими судилося мати сусідні межі, а відтак – інтегруватися культурою того чи іншого, близького чи віддаленого народу. Звідси – „неповнота” базового розвитку духовних змагань, коли нерідко видається неможливим сягнути вершинних ходів, які спричиняють природний характер літератури „державної нації”. Як слушно зауважує Дмитро Наливайко, аналогічні параметри еволюції були властиві для окремих літератур „західних і південних слов’ян, але ніде, слід сказати, ця проблема не набрала такої гостроти, як в Україні, бо ніде ситуація не була такою критичною” [1, 83]. Із цього погляду, постає примітним такий факт: як Дмитро Чижевський, так і представник німецькомовної культури Едуард Вінтер визнавали феномен української літератури в умовах постійного інгібування (лат. *інгібус* – гальмування); її творці вирізняли самобутній статус українського художнього слова, забезпечивши визначальні тенденції його розвитку як явища на тлі європейському й світовому. Ведемо мову про систему української літератури, її домінувальний проблемно-тематичний масив, аргументовано окреслений у порівняльно-типологічному зрізі такими визначними вченими, як Павел - Йозеф Шафарик (1795–1861) [2, 115], Ян-Петр Йордан (1818–1891), Карл-Еміл Француз (1848–1904), Вільям-Річард Морфілл (1834–1909) та багатьма іншими авторитетними дослідниками письменства слов’янських народів [3, 14]. Названі славісти розглядали українську мову як окреме ядро в слов’янському мовному ареалі; воно є основою духовних потреб нації у найширшому розумінні цього поняття. Дмитрові Чижевському, з одного боку, й Едуардові Вінтеру – з іншого, на мій погляд, вдалося в 20–30-х рр. ХХ ст. переконливо пояснити феномен української культури та її об’єктивні складники, які взаємодіяли тією чи іншою мірою на всіх українських етнічних землях. Приміром, слово й образ Тараса Шевченка, Лесі Українки та Івана Франка постають художнім вираженням ментальності українського народу, власне, незалежно від того, де суцї його носії – у материковій Україні, чи в умовах української діаспори. За спостереженнями Едуарда Вінтера, висловленими 7 жовтня 1972 р. в бесіді з автором цих рядків, мовиться тут про „кодову шкалу

соціокультурної традиції українського народу, його усталених духовних запитів, а також світоглядних, моральних, соціальних вартостей”. Ця, за словами німецького науковця, „запрограмована загодованість” нуртує у філософських і художніх творах Григорія Сковороди (1722–1794), творчість якого зримо об’єднувала дослідницькі зацікавлення Дмитра Чижевського й Едуарда Вінтера.

Зважаючи на значний доробок Едуарда Вінтера, який займає в чужомовному українознавстві одне з чільних місць, слід підкреслити: про розмаїту спадщину цього визначного дослідника українознавчої проблематики, однак, і досі відсутня в українській історіографічній та літературознавчій науці спеціальна праця монографічного характеру. Поза всяким сумнівом, він завжди виявляв свою виразно проукраїнську орієнтацію, обстоюючи її докладно й утверджуючи на рівні домінуючої концепції. Ім’я Едуарда Вінтера невіддільне від заслуг німецькомовної славістики, досягнення якої на пріоритетному рівні пов’язуються з Й.-Г. Гердером, Й.-Х. Енгелем, Ф. Боденштедтом, Юлією Віргінією, А.-Ш. Вуцькі, Г. Адамом, К. Е. Францозом, К. Г. Маєром, Г. Кохом, Е. Вай-нертом, П. Кірхнером, Р. Гебнером, Е. Райснером, А. Волданом та ін.

Едуард Вінтер народився 16 вересня 1896 р. в містечку Гроттау (нині Гродек, Чехія). Опісля студій в Інсбрукському університеті захистив, сягнувши 26-річного віку, докторську дисертацію (1921). Вона – різнопланова: на її сторінках тісно переплетені філософські, теологічні й соціологічні аспекти. Широкий резонанс викликала його габілітаційна праця „Філософія релігії та її історія”, яку вчений захистив 1934 р. У 20-х рр. працює приватним доцентом Німецького університету в Празі, у 1934–1939 рр. – професором, викладаючи курс лекцій з історії релігії та історії філософії. Певний час співпрацював з українськими навчально-науковими й освітніми осередками у стінах Українського вільного університету та Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, які функціонували в Празі. З огляду на подальший життєвий і творчий шлях вченого, визначальними були такі етапи: 1945 р. Е. Вінтер засновує інститут науки й мистецтва у Відні; з 1947 р. – завідувач кафедри історії народів Східної Європи в університеті ім. Мартіна Лютера в Галле-Віттенберзі, виконуючи також функції ректора (1948–1951). Переселившись 1951 р. в Берлін (Східна Німеччина), Едуард Вінтер розгор-

нув у стінах Академії наук та Берлінського університету ім. Гумбольдта багатогранну наукову діяльність, зокрема він заснував дві авторитетні серії і був їхнім фактичним видавцем: „Джерела й студії до історії Східної Європи” й „Матеріали до історії релігійної та наукової думки”. Йому судилося довге життя, упродовж якого Едуард Вінтер до останнього подиху – 3 березня 1982 р. – не втрачав палкого інтересу до мови, мистецтва, культури й передусім історичного минулого українського народу. Саме того пам’ятного, не для ранньої весни по-літньому теплого дня, авторові цих рядків випало працювати в домашньому архіві вченого й відчувати останній потиск його правиці [4, 47].

Перші спроби Едуарда Вінтера щодо активної рецепції, загального осмислення фактів багатостраждальної історії України припадають на початок 20-х рр., плідотворний період його праці в Празі. Так, улітку 1921 р. молодий духівник стає співзасновником міжнародної католицької спілки студентів „Пакс Романа”, членами якої були також уродженці українських земель – Галичини, Буковини, Закарпаття. Його зв’язки з українцями стали міцною ланкою від 1924 р., коли Едуард Вінтер розпочав діяльність у створеному ним товаристві „Волфрамбунд”, де й відбувалися систематичні зустрічі між чехами, словаками, українцями, поляками, росіянами тощо. Лаконічні відомості про його культурно-просвітницьку діяльність знаходимо в першому випуску журнальної хроніки згаданого товариства, яка побачила світ 1926 р. Саме на 1924 рік і припало особисте знайомство Едуарда Вінтера з Дмитром Чижевським, тодішнім професором Українського високого педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова в Празі, а з 1929 р. – професором Українського вільного університету в Празі. Примітно, що в чеській столиці в 20–30-х рр. працювало понад сімдесят видатних українських діячів, які гідно представляли на міжнародній арені науку, літературу й мистецтво України. У зв’язку з темою слід назвати передусім Дмитра Дорошенка, Леоніда Білецького, Софію Русову, Дмитра Чижевського, Івана Горбачевського, Дмитра Антоновича, Степана Смаль-Стоцького, Симона Наріжного, Степана Сірополка та ін. Без перебільшення можна стверджувати: Прага 20–30-х рр. була своєрідною аудиторією для українського духовного життя [5, 11], що слід розцінювати разом із високими моральними засадами Т. Масарика (1850–1930), президента

Чехословаччини [6, 145]. Зрозуміло, така самобутня аура активізувала творчу взаємодію Дмитра Чижевського й Едуарда Вінтера, визначивши її основний зміст і характер німецько-українських міжкультурних зв'язків. До слова, коли над долею Українського вільного університету завис дамоклів меч, то прихильні українській справі німецькі вчені К.-Г. Майер та Е. Вінтер стали на оборону цього вагомому осередку, одного з чинників незалежної української науки у вільному світі [7, 208], захистивши його статус у 1942 р. Власне, того ж року з'явилася у видавництві Юрія Тищенка друга частина оглядового нарису Дмитра Чижевського „Історія української літератури” (Прага, 1942), яка є логічним продовженням праці Миколи Гнатишака (1902–1940) – автора „Історії української літератури” (Прага, 1941). Обидві книжки творять органічну цілісність і тривалий час були цінним набутком зацікавленого читацького загалу в Україні та за її межами. Із-поміж інших видань Дмитра Чижевського, які мали благотворний вплив на творчий поступ Едуарда Вінтера, доцільно назвати такі публікації: „Філософія на Україні” (1926), „Нариси з історії філософії на Україні” (1931), „Український літературний барок” (Нариси; 1941; 1944), „Сковорода і німецька містика” (1929), „Філософія Г. С. Сковороди” (1934), „Про деякі джерела символіки Гр. Сковороди” (1935).

Що єднало Дмитра Чижевського й Едуарда Вінтера? Насамперед – універсальність дослідницьких пошуків. Як зауважив Осип Данко, Дмитро Чижевський „з однаковою відданістю й такою самою безсторонністю досліджує культурні явища в німців, і словаків, чехів і українців, поляків і росіян, лужицьких сербів, болгарів, французів і сербів” [8, 35]. Ці слова з повним правом можна адресувати й побратимові українського енциклопедиста – Едуарду Вінтеру, якого пов'язували з Україною щирі захоплення її народом і культурою. Вони особливо зміцніли, а дослідницькі студії пожвавилися після того, як він побував у 1924 р. на львівській землі, скориставшись особистим запрошенням професора Львівської богословської академії Гавриїла Костельника (1886–1948). Як засвідчують щоденникові записки Едуарда Вінтера, автор відомої свого часу монографії „Шевченко з релігійно-етичного становища. Критична аналіза” (Львів, 1910) справив на німецького науковця велике враження. Численні факти підтверджують слушність висновку: саме доктор

філософії Г. Костельник долучив гостя з Праги до одержимого опрацювання спадщини Григорія Сковороди, Олександра Духновича й, зокрема, Тараса Шевченка, а також матеріалів, пов'язаних з етнографічними реаліями українських земель, у тім числі Галичини, Буковини й Закарпаття. Едуард Вінтер, за власним зізнанням, у Львові по-справжньому збагнув сутність „українського питання”, що постало невипещеним на історичному, культурному й конфесіональному ґрунті. Останнє дослідникові добре прислужилося, коли восени 1940 р. завершував велику працю „Візантія та Рим у боротьбі за Україну”, яка 1942 року з'явилася німецькою мовою окремим виданням у Лейпцигу, а відтак – в українськомовному перекладі (Прага, 1944). Її актуальне звучання увиразнює факт, що вже за доби незалежної України відоме баварське видавництво „Флаціус-Ферлаг” випустило у світ з ініціативи Норберта Котовські нове видання з цінною передмовою доктора богословських наук Яна Лашека, завідувача кафедри історії релігії Карлового університету в Празі (Фюрт, 1993) [9]. Зі сторінок книжки Едуард Вінтер постає на повен зріст в однозначній іпостасі – автор переконливо обстоює відвічне право українського народу на свободу, право вільно жити на рідній землі. Слід нагадати: такому розумінню української справи сприяли особисті зустрічі Едуарда Вінтера з багатьма львівськими діячами у стінах Наукового товариства ім. Т. Шевченка та Національного музею. До речі, пройде 57 років, і Едуард Вінтер вдячним словом згадає ці обидві установи, відзначивши на сторінках збірки споминів „Моє життя на службі взаємодії народів” (Берлін, 1981, що „НТШ і Національний музей були культурно-науковими центрами високої проби” [10, 45]. У цьому контексті заслуговує на увагу такий факт: у 1924 р., перебуваючи у Львові, Едуард Вінтер був прийнятий митрополитом Андреем Шептицьким в присутності Йосипа Сліпого та Клементя Шептицького.

Актуальна до теми дослідженн поїздка Е. Вінтера до Срібної Землі: упродовж 4 липня – 5 серпня 1925 р. вчений відвідав Ужгород, Мукачеве, Хуст, Берегове, а також села Коропець, Павшино, Нове Село, Ділове, Усть-Чорна, Німецька Мокра, у яких спільнотою проживали німці. Перебуваючи в Закарпатті, він мав кілька зустрічей із тодішнім головою „Просвіти” Августином Волошином (1874–1945) і вів бесіди про „ідеали виховання” та „проблемно-тематичний комплекс

українських питань”. Гість із Праги був захоплений ерудицією о. Августина Волошина, автора ґрунтовної праці „Педагогіка і дидактика” (Ужгород, 1923). Її високо оцінив Е. Вінтер, зокрема на сторінках спогадів „Моє життя на службі взаємодії народів”. Зібрані в Закарпатті матеріали здебільшого етнографічного характеру, лягли в основу книжки, яка побачила світ 1926 р. в Мюнстері під назвою „Німці в Словаччині та в Підкарпатській Русі”. Фольклорне багатство українського, чеського, словацького, німецького народів цікавило науковця передусім у порівняльно-типологічному зрізі. Питання, пов’язані з історією Української греко-католицької церкви, Е. Вінтер досліджував у бібліотеках та архівних фондах Ватикану, де перебував від 5 грудня 1926 до 7 січня 1927 р. Як Дмитро Чижевський, так і німецький учений розглядали факти з історії України, як правило, у двох аспектах, тобто з проекцією на а) національно виокремлену площину – суб’єктну величину української культури та б) загальноєвропейську значимість, а відтак на її загальнолюдську цінність. Досить порівняти в цьому зв’язку праці Дмитра Чижевського, наприклад „Філософічна метода Сковороди” (1930), „Філософія Г. С. Сковороди” (1934), „Про деякі джерела символіки Гр. Сковороди” (1934), „Замітки до творчості Сковороди, як поета. Василь Капніст та Сковорода” (1937), власне, з тематично аналогічними дослідженнями Едуарда Вінтера („Україна та церковна унія” (1930), „Боротьба українців за національну ієрархію...” (1939–1940), „Національна й релігійна боротьба в Галичині...” (1939), „Візантія та Рим у боротьбі за Україну...” (1942; 1944), „Раннє просвітительство” (1966), „Духовний портрет Феофана Прокоповича” (1968), „Мислитель Григорій Сковорода” (1979) та ін., щоб зримо побачити спільні тенденції та типологічні відповідності, спільні чи наближені концептуальні акценти обох авторів. Скажімо, німецький учений написав змістовний відгук про студію Дмитра Чижевського „Штурова філософія життя” (Братислава, 1941), який опублікував того ж року в Лейпцигу [11]. Слідом за Дмитром Чижевським Едуард Вінтер як рецензент поділяв, також тезу Людовита Штура (1815–1856) про визначальну роль мови та її первинну сутність у процесі національного відродження, коли знову постає відновлений чин духовного життя народу. Цей активний чин охоплює тривимір історичної пам’яті крізь призму національної свідомості з проекцією на сприйняття державності як волевиявлення

всіх верств народу й послуговування культурною спадщиною як опорою національно-культурного розвою (письменство, мистецтво, наука, традиції) з урахуванням переємності досвіду поколінь. Едуард Вінтер висловлював непасивне співчуття українському народові, коли працював на зламі 30–початку 40-х рр. над неоднозначною темою „Візантія та Рим у боротьбі за Україну упродовж 955–1939 рр.”; коли втілював у життя свій давній задум – видати німецькомовні твори Івана Франка (1856–1916) окремим томом – „Матеріали до історії та культури України” (Берлін, 1963). До слова, автор цих рядків був свідком тієї по-громадянському сміливої ініціативи, яку Едуард Вінтер пристрасно явив у справі укладання й видання монографічної праці „Революційний демократ Тарас Шевченко (1814–1861). Матеріали про діяльність українського поета й мислителя та рецепція його творчості в німецькомовному й західнослов’янському мовному ареалі” (Берлін, 1976) [12; 13]. А з нагоди 150-річчя від дня народження Кобзаря Німецькою академією наук проведено – значною мірою заходами Едуарда Вінтера – міжнародний науковий симпозіум на пошану видатного сина України (Берлін, 16–17 червня 1964 р.), де прозвучала доповідь академіка Вінтера на тему „Революційний демократ Тарас Шевченко і меттерніхівська Австрія”. Доводиться тільки пошкодувати, що на цьому форумі був відсутній Дмитро Чижевський. Зрозуміло, на заваді були ідеологічні перешкоди, які й поклали край творчій взаємодії двох майстрів наукової думки. Отже, слід розрізняти два її етапи: 1924–1945 рр., коли вона була активною й обопільною; 1946–1977 рр., коли творча взаємодія між Дмитром Чижевським і Едуардом Вінтером фактично згасла, хоч її прояви виринали, щоправда, на пасивному рівні, з боку берлінського колеги. Скажімо, Едуард Вінтер здійснював спроби зберегти славнозвісну книгозбірню Дмитра Чижевського в Галле, коли в 1948–1951 рр. виконував обов’язки ректора університету ім. Мартіна Лютера в Галле-Віттенберзі. Хто знає, але автор цього висновку переконаний: те, що вона сьогодні функціонує, певна заслуга належить академікові Едуарду Вінтеру. Як щойно повідомив доктор Володимир Янцен, у фондах бібліотеки Дмитра Чижевського в Галле значаться дві публікації Едуарда Вінтера: „Боротьба українців на теренах Верхньої Угорщини за національну ієрархію в Терезіанську епоху: за ватіканськими джерелами” (1939–40), а також „Візантія та Рим у боротьбі

за Україну впродовж 955–1939” (1942). Тут доцільно наголосити: у книжковому фонді, зібраному Дмитром Чижевським в роки його праці в Гайдельберзькому університеті, значиться понад 15 тис. одиниць, у т. ч. безцінних стародруків, рідкісних книжкових і періодичних видань, рукописів, листів знаменитих кореспондентів (приміром, від Романа Якобсона, Романа Інгардена). Весь цей унікальний маєток перейшов Гайдельберзькому університету 19 січня 1982 р. з волі єдиної спадкоємиці Дмитра Чижевського – дочки Тетяни Чижевської – станом на 24 квітня 1977 р. На жаль, це – велика втрата України, в ім’я якої жив і творив уродженець м. Олександрія, що побіля Єлисаветграда (нині все ще Кіровоград), краю корифеїв українського театру – Марка Кропивницького, Марії Заньковецької, Івана Карпенка-Карого, Миколи Садовського, Панаса Саксаганського та ін. Слід наголосити: наприкінці 60-х рр. Дмитро Чижевський мав на серці розпуку – держава, що позначала сама себе як „одна шоста світу”, віроломно ввійшла до міста його молодості – Золотої Праги, поклавши кінець „оксамитовій весні” Олександра Дубчека (1921–1992). Дмитро Чижевський не відав почуття конформізму; однак, за його припущенням, засади конформізму сповідував Едуард Вінтер, який став – несподівано для багатьох – щирим прихильником ідей соціалістичної Німеччини... Не нам судити, чи мав рацію Дмитро Чижевський, коли не відповідав на листи Едуарда Вінтера. Як відомо, його визначний краєнин Олекса Горбач (1918–1997) полишив нащадкам таку характеристику: „Як учений Чижевський вирізнявся надзвичайно глибокими й обширними філологічними знаннями, як рецензент – прегострим пером, а як людина – безцеремонно-жорстким висловлюванням своїх поглядів; те останнє приятелів йому не приспорювало” [14, 3]. Одне слово, в особі Дмитра Чижевського Україна мала великого сина, а в постаті Едуарда Вінтера – палкого прихильника, який з однаково рівним голосом висловлював свої почуття любові німецькою, українською й чеською мовами, бо мав, за його словами, три Вітчизни – Чехію, Австрію та Україну [10, 54]. Йому були близькі ідеали Григорія Сковороди, який був філософом європейської просвітницької традиції на засадах первинності національного ґрунту. Він рішуче відкидає шовіністичні формулювання Віссаріона Белінського й Михайла Погодіна, сутність яких полягала в так званій „сполуці слов’янських народів” і неодмінно – зі старшим і

молодшим братами, поміж якими українському з його духовним і матеріальним потенціалом відводилася упосліджена роль сильного донора. Важливо, що Едуард Вінтер об'єктивно трактував державність як основу природного розвитку кожної нації, а відповідний народ – український чи білоруський – як суб'єкт в його історії. У її вимірах церква постає одним із вагомих чинників, які сприяють збереженню й примноженню духовних скарбів, у т. ч. мови, пісень, казок, звичаїв, вірувань та інших проявів переємності історичної пам'яті від покоління до покоління. Слід підкреслити: Едуард Вінтер тонко тлумачить витривалість української ідеї, яка стала йому як дослідникові безумовно зрозумілою, а крізь призму сприйняття творчої спадщини Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка – близькою. Йому судилося особисто зустрічатися з багатьма українськими діячами, зокрема Андреем Шептицьким, Йосифом Сліпим, Іваном Огієнком, Августином Волошином, Павлом Скоропадським, Дмитром Дорошенком, Іваном Крип'якевичем, Іваном Мірчуком, Зеноном Кузелею, Василем Гренджою-Донським. У цій плеяді Дмитро Чижевський посідає особливе місце, якщо говорити про благодійний вплив на процес становлення наукових зацікавлень і життєвих уподобань Едуарда Вінтера [15; 16; 17; 18]. Звісна річ, не з усіма оцінками німецького вченого можна погодитися за сучасної доби, чимало з них не витримали перевірку часом, а окремі втратили своє конкретне значення. Проте не вони визначають обличчя Едуарда Вінтера, наукову спадщину якого розглядаємо крізь призму дискурсу в контексті творчої взаємодії з Дмитром Чижевським.

Славистична спадщина Дмитра Чижевського, системне вивчення якої триватиме не одне десятиріччя, за справедливим твердженням Ніни Над'ярних, автора цінної монографії про Дмитра Чижевського, містить „єдність смислу” [19], коли йдеться про слов'янські літератури.

Література

1. Наливайко Д. Українська реалістична література в порівняльно-типологічному зрізі // Хроніка.– 2000.– Наш край.– К., 1993.– Вип. 5 (7).– С. 81–89.
2. Зимомря М. П. Й. Шафарик в австрійській та німецькій критиці 40–60-х років XIX ст. // Pavel Jozef Šafárik a slavistika.– Prešov, 1996.– С. 113–119.
3. Кирилюк Є. Український романтизм у типологічному зіставленні з літературами західно- і південнослов'янських народів.– К., 1973.– 34 с.

4. Зимомря М. Закарпаття в оцінках академіка Едуарда Вінтера // Календар „Просвіти” на 1991 рік.– Ужгород, 1991.– С. 47–48.
5. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1926.– К., 1999.– 272 с.
6. Євтух М., Кемінь В. Освітня діяльність української еміграції у Чехословаччині між двома світовими війнами (1921–1945 рр.).– К., 1997.– 146 с.
7. Неврлий М. УВУ – база незалежної української науки у вільному світі (1921–1945) // Від наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету.– К.; Л.; П.; Мюнхен; Париж; Нью-Йорк; Торонто-Сідней, 1992.– С. 205–215.
8. Данко О. Проф. Дмитро Чижевський у нас і в чужих // Зап. обл. наук. б-ки ім. Дмитра Чижевського.– Кіровоград, 1994.– С. 35–39.
9. Winter E. Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine 955–1939.– Fürth, 1993.– 227 s.
10. Winter E. Mein Leben im Dienst des Völkerverständnisses.– Bd. 1.– Berlin, 1981.– 193 s.
11. Winter E. Dim. Tschyževskij. Štúrova filozofia života. – Bratislava, 1941 // Leipziger Vierteljahresschrift für Südeuropa.– Jg. V (1941).– S. 310.
12. Der revolutionäre Demokrat Taras Ševčenko 1814–1861. Beiträge zum Wirken des ukrainischen Dichters und Denkers sowie zur Rezeption seines Werkes im deutschen und im westslawischen Sprachgebiet.– Hrsg. von E. Winter, G. Jarosch.– Berlin, 1976.– 189 s.
13. Franko I. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften des revolutionären Demokraten (1882–1915).– Hrsg. von E. Winter, P. Kirchner.– Berlin, 1963.– 578 s.
14. Горбач О. Чотири нариси історії української літератури й критики // Нариси історії української літератури й критики Миколи Гнатишака, Дмитра Чижевського, Миколи Глобенка-Оглоблина, Андрія Ковалівського.– Мюнхен, 1994.– С. 2–11.
15. Winter E. Frühaufklärung. Der Kampf gegen den Konfessionalismus in Mittel- und Osteuropa und die deutsch-slawische Begegnung.– Berlin, 1966.– 420 s.
16. Winter E. Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790–1868.– Berlin, 1968.– 364 s.
17. Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen. Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag.– Redaktion von H.Mohn und C.Grau.– Berlin, 1966.– 816 s.
18. Wegbereiter der deutsch-slawischen Wechselseitigkeit.– Hrsg. von E. Winter und G. Jarosch. – Berlin, 1983.– 450 s.
19. Надъярных Н. Дмитрий Чижевский. Единство смысла.– М.: Наука, 2005.– 365 с.